

دوشنبه ۱۴۰۴/۱۲/۴ - ۵ رمضان ۱۴۴۷ - ۲۳ فوریه ۲۰۲۶ - فقه معاصر - فقه الاداره - فقه مدیریت رفتار سازمانی (فقه انگیزش) - فقه روابط انسانی در سازمان - نقشه راه امام صادق ع - روابط اربعه - رابطه چهارم - رابطه با خلق - اصول سبعة - اصل چهارم سخاوت (۶) - آثار لازم التحصیل سخاوت

❖ مسئله ۹۷: عمال و کارمندان باید رفتار سخاوت‌مندانه را پیشه کنند تا فرد، گروه و سازمان را از آثار شایان آن بهره‌مند نمایند؛ آثاری که سازمان را متحول و متعالی می‌کنند؛ مانند بهشت‌سازی، غنی‌سازی، انگیزه‌بخشی، انرژی‌بخشی، خسارت‌زدایی، مواسات، محبوبیت‌افزایی، افزایش بهره‌وری و... تماماً لازم التحصیل و از آثار سخاوت صحیح و اثربخش هستند

معلوم شد که سخاوت یک وظیفه‌ی کارکنان و یک فرهنگ سازمانی پشتوانه‌ی رفتار سازمانی است که انگیزش معنوی در کارکنان ایجاد می‌کند و اصلی مهم در رابطه با همکاران است؛ مفهومی که اقتصاد سازمان را سامان می‌دهد، مدیران را از خرج نکردن نجات داده و در حد تعادل در میانه‌ی بخل و اسراف قرار می‌دهد. عبارتی راهبردی از رسول اکرم ﷺ مدیر عالی مدینه‌ی فاضله به دست ما رسیده است که: «جنة دارالاسخياء»^۲ ما باید بهشت را ملاک قرار دهیم. سازمان بهشتی به این معناست که اسخياء بهشتی‌اند و خانه‌ی آن‌ها بهشت است، یعنی سخاوت، بهشت‌ساز است، هم بهشت آخرت که بلندترین چشم‌انداز است و هم این که سازمان را بهشتی می‌کند، یعنی بدون سخاوت فضا جهنمی است و پر از تخاصم و تنازع است. در نتیجه باید سخاوت را حاکم کرد؛ سخاوت یعنی هنر خرج کردن به نفع خلق، نه به نفع خود. سخاوت باعث نور و گرما در مجموعه‌ی متنوعه می‌شود، برداشتن خاکستر از روی آتش است تا مقتضی تأثیر کند. سخاوت به گونه‌ای بهشت درست می‌کند، البته سخاوت عاقلانه و عادلانه، یعنی حاکمیت این دیدگاه که پول برای صحیح خرج کردن است و خرج نکردن بخل است که مانع تحقق فضای بهشتی در سازمان است. تبدیل پول به خدمت، کالا، مواسات و مرمت خرابی‌ها و آبادانی رضایت می‌آورد، و الا اگر پول ذخیره شود، ولی آب چکه کند، تھویه نامطبوع باشد و تولید نامطلوب باشد، دو ضرر و ضرار است، یکی تحمل تلخ خرابی و دوم پول خوابیده و بی‌اثر و ارزش‌کاهنده‌ی آن. نکته‌ی دیگر این راهبرد است که از امام صادق ﷺ در سیره‌ی سخاوت‌آمیز آن حضرت به دست آمد که «الصدقة ما ابقث غنی». یعنی صدقه باید باعث ثروت شود. سخاوت در صدقه دادن به معنای هدر دادن منابع نیست، به معنای تقویت منابع است. کارکنان بهره‌مند از سخاوت دارای انگیزش‌هایی که می‌شوند، در تولید ثروت و در حمایت از سازمان و مرکزیت پرتلاش می‌شوند تا این سازمان نورانی و بهشتی به اهداف خود برسد، زیرا سخاوت بهره‌مندی رضایت‌بخش می‌آورد که باعث تقویت تولید و خدمت و ثروت می‌شود، لذا سخاوت معتدل هرگز خسارت و ضرر به بار نمی‌آورد، همه سود است و بهره‌وری و بهره‌مندی، فافهم. یعنی رفتاری اثربخش است و همه را به نفع جمع فعال می‌کند، نفعی که به کارکنان سخی برمی‌گردد، همه را در فضایی متعالی قرار می‌دهد، غنی و بی‌نیاز می‌کند و در نتیجه انگیزش‌ها را تقویت می‌کند، زیرا انگیزش ارتباط

۱ امیر مؤمنان علی علیه السلام می‌فرماید: «تَحَلَّ بِالسَّخَاءِ وَ الْوَرَعِ فَهُمَا حُلِيَّةُ الْإِيمَانِ وَ اشْرَفُ خَلَالِكِ؛ به سخاوت و ورع، خود را بیارای که این دو، آرایش ایمان و برترین صفات توست». (آمدی، غرر الحکم، ج. ۴۵۱۱) حضرت علی علیه السلام پیرامون اهمیت جود و سخاوت می‌فرماید: «غَطُّوا مَعَايِكُمْ بِالسَّخَاءِ فَإِنَّهُ سَتْرُ الْغُيُوبِ؛ عیوب خویش را با سخاوت بپوشانید؛ زیرا سخاوت، پوشاننده‌ی عیب‌هاست». (آمدی، غرر الحکم، ج. ۶۴۴۰)

۲ حَدَّثَنَا الْأَجْرِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ وَهْبٍ الْحَافِظُ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُعَبَّرِ الْحَرَمِيُّ [الحرمی] قَالَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ بَكْرِ السَّبَّانِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا الْعَلَاءُ بْنُ خَالِدِ الْقُرَشِيِّ قَالَ حَدَّثَنَا ثَابِتُ السَّاعِنِيُّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْجَنَّةُ دَارُ الْأَسْخِيَاءِ وَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ بَخِيلٌ وَ لَا عَاقٌ وَ الَّذِيهِ وَ لَا مَانٌ بِمَا أُعْطِيَ. (كوفي، الجعفریات (الأشعثيات)، ص. ۲۵۱) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْجَنَّةُ دَارُ الْأَسْخِيَاءِ. (مجلسی، بحار الأنوار (ط بیروت)، ج. ۶۸، ص. ۳۵۶) الْحَبْرِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ بَكْرِ السَّبَّانِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا الْعَلَاءُ بْنُ خَالِدِ الْقُرَشِيِّ قَالَ حَدَّثَنَا ثَابِتُ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْجَنَّةُ دَارُ الْأَسْخِيَاءِ وَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ بَخِيلٌ وَ لَا عَاقٌ وَ الَّذِيهِ وَ لَا مَانٌ بِمَا أُعْطِيَ. (نوری، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج. ۷، ص. ۱۴)

مستقیمی با جدول نیازها دارد. مخصوصاً که سخاوت منحصر در مالیات و مادیات نیست و به همه‌ی منابع برمی‌گردد. سخاوت در تولید و نشر فکر تازه بدون نگرانی از مالکیت معنوی و این‌که به تاراج برود. باید مجموعه را از ابتکارات خود بهره‌مند کرد تا باوروری و فراوری ایجاد شده و بهره‌مندی و بهره‌وری همگانی ایجاد شود. مصادیق دیگر سخاوت در محبت و محاسن اخلاق، روی خوش نشان دادن، در تخصیص وقت به دیگران، برای مشورت به دور از راحت‌طلبی و عافیت‌جویی و... است.

و اما آثار^۳ سخاوت از ظهور اخبار باب:

- ۱- بهشت‌سازی (الجنة دار الاسخياء)؛^۴
- ۲- غنی‌سازی (السخاء ابقیت غنی)؛^۵
- ۳- انگیزش‌بخشی (دوست را زیاد می‌کند)؛
- ۴- انرژی‌بخشی (خاکسترزدایی از آتش)؛^۶
- ۵- خسارت‌زدایی؛
- ۶- مواسات؛
- ۷- محبوبیت‌افزایی^۷ نزد خدا و همکاران؛
- ۸- حلیه‌ی ایمان،
- ۹- ثمره‌ی العقل^۸ (بر خرد می‌افزاید که عامل تصمیم‌گیری‌های محکم است)؛
- ۱۰- ستر العیوب؛
- ۱۱- مانع عذاب و بحران و مجازات؛^۹

^۳ جود و سخاوت، محبت دوست و دشمن را جلب می‌کند، بر عدد دوستان می‌افزاید و از دشمنان می‌کاهد. سخاوت، پوششی برای عیوب انسان‌هاست و به این ترتیب، آبروی انسان را حفظ می‌کند. سخاوت در عین این‌که ثمره‌ی درخت عقل است، بر عقل و خرد انسان می‌افزاید.
^۴ رسول خدا ﷺ می‌فرماید: «السَّخِيُّ قَرِيبٌ مِنَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ قَرِيبٌ مِنَ الْجَنَّةِ؛ سخاوتمند، نزدیک به خدا، نزدیک به مردم و نزدیک به بهشت است».

^۵ أَقُولُ رَوَى الْبُرَيْسِيُّ فِي مَشَارِقِ الْأَنْوَارِ، أَنَّ فَقِيرًا سَأَلَ الصَّادِقَ ﷺ فَقَالَ لِعَبْدِهِ مَا عِنْدَكَ قَالَ أَرْبَعُمِائَةِ دِرْهَمٍ قَالَ أَعْطَهُ إِيَّاهَا فَأَعْطَاهُ فَأَخَذَهَا وَوَلَّى شَاكِرًا فَقَالَ لِعَبْدِهِ أَرْجِعْهُ فَقَالَ يَا سَيِّدِي سَأَلْتُ فَأَعْطَيْتَ فَمَاذَا نَعْدُ الْعَطَاءَ فَقَالَ لَهُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا أَنْقَمْتَ غَنَى وَ إِنَّا لَمْ نُغْنِكَ فَعُدْ هَذَا الْحَاتِمَ فَقَدْ أَعْطَيْتُ فِيهِ عَشْرَةَ آلَافٍ دِرْهَمٍ فَإِذَا احْتَجَجْتَ فَبِعْهُ بِحَدِّهِ الْقِيَمَةَ. (مجلسی، بحار الأنوار (ط بیروت)، ج. ۴۷، ص. ۶۱)
^۶ واژه‌ی سخاوت از ریشه‌ی سخا گرفته شده است. وقتی گفته می‌شود «سَخَا النَّارَ» به این معنی است که خاکستر آتش را از آتش پاک کنند تا بهتر بسوزد و روشن شود، همان‌طور که آتش اطراف خود را روشن کرده، خانه را گرم نگه می‌دارد سخاوت نیز موجب روشنایی و گرم کردن جامعه و کانون خانواده‌ها و زمینه‌سازی برای بهره‌مندی بینوایان است. جود به معنای بخشش و مقابل بخل می‌باشد. از واژه‌ی جود به بخشش، بخشندگی، سخاوت، سخاء و سماحت نیز تعبیر آورده می‌شود.

^۷ مولی‌الموحدين امام علی ﷺ درباره‌ی تأثیر عمیق جود و سخاوت در جلب قلب‌ها می‌فرمایند: «مَا اسْتَجَلَبَتِ الْمَحَبَّةُ بِمِثْلِ السَّخَاءِ وَالرِّفْقِ وَحُسْنِ الْخُلُقِ؛ هیچ چیزی مانند سخاوت و مدارا کردن و حسن خلق، جلب محبت نمی‌کند.» و می‌فرماید: «السَّخَاءُ يَمْحَصُّ الدُّنُوبَ وَ يَجْلِبُ مَحَبَّةَ الْقُلُوبِ؛ سخاوت، گناهان را پاک می‌کند و دل‌ها را به سوی سخاوت‌کننده فرامی‌خواند.» امام صادق ﷺ می‌فرماید: «شَابُّ سَخِيٍّ مَرَهَقٌ فِي الدُّنُوبِ احْبُ إِلَى اللَّهِ ﷻ مِنْ شَيْخٍ عَابِدٍ بِخَيْلٍ؛ جوان سخاوتمند آلوده به گناه، نزد خدا محبوبتر از پیرمرد عابد بخیل است».

^۸ امام علی ﷺ می‌فرماید: «السَّخَاءُ ثَمَرَةُ الْعَقْلِ وَالْفَنَاءَةُ بُرْهَانُ النَّبْلِ؛ سخاوت، میوه درخت عقل و خرد و قناعت، دلیل بر نجابت است.» سخاوت در عین این‌که ثمره‌ی درخت عقل است، بر عقل و خرد انسان می‌افزاید. عقل می‌گوید: دلیلی ندارد که انسان با زحمت زیاد اموال فراوانی تمهید کند و آن را برای بازماندگان بگذارد و خودش به وسیله‌ی آن، جلب ثواب و کسب آبرو نکند. از سوی دیگر سخاوت، گروهی از اندیشمندان را گرد انسان جمع می‌کند و آن‌ها می‌توانند بر فکر و عقل و دانش او بیفزایند.

^۹ در حدیثی آمده است که خداوند متعال به حضرت موسی ﷺ وحی نمود: «لَا تَقْتُلِ السَّامِرِيَّ فَإِنَّهُ سَخِيٌّ؛ سامری را به قتل مرسا؛ زیرا او مرد سخاوتمندی است.» (کلینی، اصول کافی، ج. ۴، ص. ۴۱) از رسول خدا ﷺ نقل شده است که به فرزند حاتم طائی به نام عَدْنَى فرمود: دَفَعُ عَنْ إِيكَ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ لِسَخَاءِ نَفْسِهِ؛ عذاب شدید از پدرت به خاطر سخاوتمندش برداشته شد. (مجلسی، بحار الأنوار، ج. ۶۸، ص. ۳۵۴) ذیل همین حدیث، آمده است که پیامبر ﷺ دستور داد، گروهی از جنایت‌کاران یکی از جنگ‌ها را به قتل برسانند، ولی یکی از آن‌ها

۱۲- افزایش حامیان^{۱۰} از طریق آبروافزایی.

تفقه: عقل جلب این آثار را تحسین و الزام می‌کند. شرع هم تبعیت یا ارشاد می‌کند، سیره‌ی عقلاء هم بر همین است، سیره‌ی معصومین به عنوان مدیران برتر در نظر و عمل بر مبنای سخاوت و جود استوار بوده است که به برخی از آن‌ها اشارت رفت. سیره‌ی متشرعه در امتداد سیره‌ی تکلیف‌ساز معصومین علیهم‌السلام سخاوت را معتنم و محترم شمرده است. دیدیم که معصوم مفترض الطاعة هم به سخاوت دستور داده است، با صیغه‌ی «تُحَلَّ بِالسَّخَاءِ»، «عَطُّوا مَعَايِكُمْ بِالسَّخَاءِ» و... و بالملازمه به تحصیل آثارش هم امر کرده است و این امر برای مدیران دال بر وجوب است، کما مرّ منّا مراراً.

فتحصل که عمال و کارمندان باید رفتار سخاوت‌مندانه را پیشه کنند تا فرد، گروه و سازمان را از آثار شایان آن بهره‌مند نمایند؛ آثاری که سازمان را متحول و متعالی می‌کنند، مانند بهشت‌سازی، غنی‌سازی، انگیزه‌بخشی، انرژی‌بخشی، خسارت‌زدایی، مواسات، محبوبیت‌افزایی، افزایش بهره‌وری و... که تماماً لازم‌التحصیل و از آثار سخاوت صحیح و اثربخش هستند.^{۱۱}

را استثناء کرد. آن مرد تعجب کرد و گفت: «با این که گناه ما یکی است، چرا مرا از میان آن جمعیت جدا کردی؟» حضرت علیه‌السلام فرمودند: «خداوند به من وحی فرستاد که تو سخاوت‌مند قوم خود هستی و من نباید تو را به قتل برسانم». آن مرد با شنیدن این سخن ایمان آورد و شهادتین بر زبان جاری کرد؛ آری! سخاوت آن مرد، او را به بهشت رسانید.

^{۱۰} سخاوت، مدافعان انسان را زیاد می‌کند، حفظ آبرو نموده و دشمنان و بدخواهان را عقب می‌راند؛ امیر مؤمنان علی علیه‌السلام در این باره می‌فرمایند: «الْجُودُ حَارِسُ الْأَعْرَاضِ؛ جود و بخشش، آبروی انسان را حفظ می‌کند.

^{۱۱} درس ۹۷ فقه الروابط از سلسله‌ی فقه الاداره، ۵ شهر رمضان المبارک ۱۴۴۷.